

qábiletin qáliplestiriw bolıp tabıladı. Tildi rawajlandırıw boyınsha alıp barılatuǵın jumıs tek sabaqlar arqalı ǵana emes, al klastan tis alıp barılatuǵın ilajlar («Meniń shańaraǵım», «Ata-anam kásibi», «Bul biytanı tanıs sózler» hám t.b. temadaǵı klass sabaqları) hám sabaqtan tis iskerlik arqalı da ámelge asırıladı.

Sabaqta tema ótiw waqtında oqıw-biliw iskerligin shólkemlestiriw hám ámelge asırıwdıń sáwbetlesiw sıyaqlı metodın qollansaq boladı. Sáwbetlesiw oqıw materialın balanıń shaxsıy tájiriýbesi menen baylanıstırıw múmkinshiligin beredi. Bul proceste oqıwshılar tiyisli bilimlerin eske túsirip, onı ótip atırǵan oqıw materialı menen baylanıstıradı. Máselen, «Kózdıń qarashıǵında etip asıraw», «Qolda bar nárseniń qádiri joq» temalarındaǵı sáwbetlesiwler qopallıq hám ótirikshilik ústinen húkim etiw túrinde ótkeriledi.

Baslawısh klass oqıwshılarında kommunikativlik kompetenciyanıń qáliplesiwi sheshimin kútip turǵan máselelerdi sheshiw uqıbın da óz ishine aladı. Oqıwshılarga durıs sáwbetlesiw, pikir alısıw ushın kútilmegen jaǵdaylarǵa tayar turıw kerekligi úyretilip barıladı. Bunıń ushın sózge sheshenlik hám diskussiya alıp barıw boyınsha sabaqlar ótiw, hár túrli minezlerge iye balalar psixologiyası ózgesheliklerin biliw, mimika hám qol háreketlerin túsiniw, máńisın ayırıp biliwge úyretiw kerek. Kommunikativlik kompetenciyanıń

qáliplesiwi ushın oqıwshılarga, ásirese kishi mektep jasındaǵı oqıwshılarga kompleksli qatnas zárúr, sebebi olardıń jasında pikirlew obrazı dúzilip, minez-qulıq principleri qáliplese baslaydı.

Baslawısh klass oqıwshılarında kommunikativlik kompetenciyanıń qáliplesiwi procesi sóylew, sociallıq hám mádeniy, tillik, oqıw hám biliw aspektlerin óz ishine aladı hám bul aspektlerden hár biri belgili bir komponentlerden ibarat boladı. Bular til biliw, grammatika, stilistikadan bilimge iye bolıwı kerek. Sonday-aq, bul óz pikirini ashıq aytıw, tınlawshılar dıqqatın ózine jamley alıw, juwap bere alıw, basqa shaxslar menen óz ara baylanıs, tárbiyalılıq, keńpeyillilik, ádep-ikramlılıq sabaqları hám taǵı basqalardan ibarat boladı.

Demek, kommunikativlik kompetenciyanı baslawısh klass oqıwshılarında ele de rawajlandırıw ushın PIRLS xalıqaralıq bahalaw talapları tiykarında jumıs alıp barıwımızdı talap etedi. Awızeki qarım-qatnasta ámelge asırılatuǵın kommunikativlik kompetenciyanıń qáliplesiwi tekstti talqılaw qabiletleri menen de baylanıslı boladı. Kompetenciyanıń tiykarǵı túrleriniń qáliplesiwi mektep sabaqlarında oqıtıwdıń eń baslı maqsetleriniń birine aylanbaqta, sebebi bul oqıwshılarga oqıwda jetiskenliklerin kúsheytiwge, jazba sawtlılıǵın rawajlandırıwǵa hám jámiyette durıs qarım-qatnas jasay alıw múmkinshilikler beredi.

Адебиетлер

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Халқ таълимини бошқариш тизимини такомиллаштириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида» ги ПФ-5538-сонли Фармони, 2018 йил, 5 сентябрь.
2. Быстрова Е.А., Львова С. И. Обучение русскому языку в школе: учеб. пособ. для студ. пед. вузов. – М.: «Дрофа», 2004.
3. Литневская Е.И. Русский язык: краткий теоретический курс. «Русский язык: краткий теоретический курс для школьников». МГУ; -М.: 2000, – С. 112.
4. Мо'minoва Г., Жо'раев А. Sinf rahbari – sinf tarbiyaviy soatlari tashkilotchisi. –Toshkent: «O'qituvchi» 2012, 223-b.

РЕЗЮМЕ. Maqolada umumiy o'rta ta'lim maktablarining boshlang'ich sinf o'quvchilarining PIRLS xalqaro tadqiqotlari talablari asosida kommunikativlik kompetensiyalarini shakllantirish metodlari, darslarda o'quvchilarni mantiqiy fikrlashga yo'naltirish vazifalari bo'yicha tavsiyalar berildi.

РЕЗЮМЕ. В статье даны рекомендации по методам формирования коммуникативных компетенций учащихся начальных классов общеобразовательных школ на основе требований международного исследования PIRLS, задачам ориентации учащихся на логическое мышление на уроках.

SUMMARY. The article provides recommendations on the methods of formation of communicative competencies of primary school students in secondary schools based on the requirements of the international PIRLS study, the tasks of orientation of students to logical thinking in the classroom.

НУТҚ КАМЧИЛИГИГА ЭГА БЎЛГАН БОЛАЛАР ИБОРАЛИ НУТҚИНИ ХАЛҚ ЭРТАКЛАРИ АСОСИДА РИВОЖЛАНТИРИШ

С.Ю.Шакирова – стажёр- ўқитувчи

Ажсиниёз номидаги Нукус давлат педагогика институти

Таянч сўзлар: халқ эртаклари, когнитив кўникмалар, мантикий фикрлаш, диалогик нутқни, монологик нутқ.

Ключевые слова: народные сказки, когнитивные навыки, логическое мышление, диалогическая речь, монологическая речь.

Key words: folk tales, cognitive skills, logical thinking, dialogic speech, monologue speech

Глобаллашув даврида мактабгача таълим соҳасидаги муҳим вазифаларни, яъни миллий иқтисодиёт тараққиётига мос ва тараққиётни рағбатлантирувчи даражадаги таълимни ташкил этиш, таълим ташкилотлари ва таълимий хизмат истеъмолчилари ўртасидаги ҳамкорликни кучайтириш, педагог кадрларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш тизимини такомиллаштириш, бола тарбиясига ижтимоий жамоатчиликни жалб этиш лозим. Айниқса, мактабгача таълим фаолиятини мониторинг қилиш, тарбиячи-педагогларнинг касбий маҳоратини ошириш, тарбияланувчилар шахсий фазилятларини таркиб топтириш, мактабгача таълимда болалар қамровини ошириш бўйича кенг қўламли ислохотлар амалга оширилмоқда. “Мактабгача ёшдаги болаларнинг ҳар томонлама интеллектуал, ахлоқий, эстетик ва жисмоний жиҳатдан ривожланиши учун шарт-шароитлар яратиш, мактабгача таълим тизимида инновацияларни, илғор педагогик ва ахборот-коммуникация технологияларини жорий этиш” вазифалари белгиланган. Бу борада тарбияланувчилар эҳтиёжларини кондиршиш, қобилиятлари, ёшига хос психик хусусиятларини ривожлантириш, нутқ камчилигига эга бўлган болалар иборали нутқини халқ эртаклари асосида ривожлантиришнинг турли методларини қўллаш ҳамда комплекс ривожланишини таъминлашга доир назарий-методологик асосларни такомиллаштириш, таълим сифати ва самарадорлиги уйғунлигини асословчи тизимни

яратишни тақозо этади.

Хусусан, мактабгача таълимни тубдан ривожлантиришга қаратилган Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 30 сентябрдаги “Мактабгача таълим тизими бошқарувини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида” ги ПФ–5198-сон Фармони асосида Мактабгача таълим вазирлиги ташкил этилди. Мактабгача таълим тизими самарадорлигини оширишда “Мактабгача ёшдаги болаларнинг ҳар томонлама интеллектуал, ахлоқий, эстетик ва жисмоний ривожланиши учун шарт-шароитлар яратиш, болаларнинг сифатли мактабгача таълим билан қамровини ошириш, мактабгача таълим тизимида инновацияларни, илғор педагогик ва ахборот-коммуникация технологияларини жорий этиш” [1:1-3] каби вазифалар белгилаб берилган.

Бугунги глобаллашув даврида барча соҳаларда ахборотлаштириш жараёнининг тезкор суръатларда амалга ошиши мактабгача таълим мазмунини ислоҳ қилиш, қилиш инсонни тарбиялаш, уларга замонавий таълим беришга ҳам ўз таъсирини кўрсатиб, долзарб муаммо сифатида кун тартибидан ўрин олмоқда. Айнан, мактабгача таълимни ислоҳ қилишда боланинг мактабга тайёргарлиги билан белгиланувчи таълим сифатини ошириш, таълимга қўйилган замонавий талаблар, тизимдаги муаммолар ва уларни ҳал қилишда таълим турлари ва мазмунини интеграциялаш узлуксиз таълимни кластерлаштириш асосида ривожлантиришни тақозо қилмоқда.

Мактабгача ёшдаги нутқ камчилигига эга бўлган болалар иборали нутқини халқ эртаклари асосида ривожлантириш орқали болаларни интеллектуал, ахлоқий, эстетик ва жисмоний жиҳатдан ҳар томонлама ривожлантириш учун шароитларни яратиш мактабгача таълим ташкилотларида таълим-тарбия жараёнини ташкил қилишнинг мавжуд тартибини қайта қўриб чиқишни ҳамда мактабгача таълим хизматларини кўрсатишнинг замонавий усулларини жорий этишни талаб қилади. Бунинг учун, таълим-тарбия жараёнини такомиллаштириш болаларнинг ривожланганлиги даражасини ва уларнинг умумий бошланғич таълимга тайёргарлигини, шунингдек, уларнинг ижтимоий, шахсий, ҳиссий, нутқий, жисмоний ва ижодий ривожланишини баҳолаш асосида амалга оширилишда нутқ камчилигига эга бўлган болалар иборали нутқини халқ эртаклари асосида ривожлантириш лозим. Шу боис мактабгача таълим ташкилотлари фаолияти мазмунидан болалар ахлоқий, эстетик, нутқ қобилиятларини шакллантириш масалаларининг ўрин олиши мақсадга мувофиқдир.

Мактабгача таълимда нутқ камчилигига эга бўлган болаларни қўллаш орқали болаларни мактабга тайёрлашда уларнинг ўқув жараёнидаги иштироки ва фаоллигининг намён бўлиши ривожланиб боровчи ва ўзгарувчан жараёндир.

Тадқиқот жараёнида нутқ камчилигига эга бўлган болаларни қўллаш орқали мактабга тайёрлашга йўналтирилган замонавий технологиялардан фойдаланиш

Нутқ камчилигига эга бўлган болалар иборали нутқини халқ эртаклари асосида ривожлантириш механизми

Компонентлар	Шакллари	Натижа
Боладаги мавжуд билим, тажрибани умумлаштириш асосида нутққа нисбатан онгли муносабат шаклланиши	Нутқ ўстиришга қаратилган машғулотлар орқали	мулоқотчанлик (мавзунинг ҳаётийлиги, инди-видуал ёндашув, функционаллик, вазиятчилик, мулоқот муҳитининг қулайлиги);
Фикрини мустақил баён қилиш, суҳбатдошни англаш ва муносабатларда психологик эркинликнинг шаклланиши ва ривожланиши	Кундалик сўзлашувлар орқали, сахна кўринишлари, байрам тадбирларида	кийинлик даражасининг босқичма-босқич ортиб бориши;
Воқеа-ҳодисаларга нисбатан фикр билдира олишга метакогнитив қобилиятининг таркиб топиши	Катталар билан бевосита мулоқот орқали; махсус тизимли психологикпедагогик машғулотлар орқали	нутқ кўникмаларини шакллантириш босқичларининг ўзаро боғлиқлиги;
Мақсадга йўналтирилган танқидий фикрлашнинг шаклланиши	Диалогик нутқни мустақил равишда монологик нутққа айлантириш малакасининг шаклланиши жараёнларида	тарбияланувчининг тил билиш даражасини ҳисобга олиш (ижтимоий муҳит, нутқ ўстириш машғулотларида шаклланган кўникма ва малакалар)

Мактабгача ёшдаги нутқ камчилигига эга бўлган болалар иборали нутқини боғланиши нутқнинг шаклланиши боланинг тафаккури, фикрлаши, қизиқиши, англаши каби омиллар билан боғлиқ, унинг ақлий ва нутқий қобилиятларига қараб ҳар хил табақалашган ёндашув асосида шўғулланиш самарали бўлади. Суҳбат жараёнида бола ўзининг кундалик ҳаёти жараёнида, шахсий кузатувлари ва фаолияти натижасида олган ғояларини умумлаштиради. Тарбиячи мунтазам равишда болага ҳақиқатни тўлиқроқ ва чуқурроқ идрок этишга ёрдам бериши зарур.

Хулоса сифатида шуни таъкидлаш керак, нутқ камчилигига эга бўлган болалар иборали нутқини халқ эртаклари асосида ривожлантиришда бир шечта техноло-гиялар фойдаланилди. Тадқиқот жараёнида маълум

мақсад қилиб белгиланди. Хусусан, нутқ камчилигига эга бўлган болалар иборали нутқини халқ эртаклари асосида ривожлантириш методикасида қорақалпоқ халқ эртаклари («Аш қасқыр», «Тўлки тасбақа ҳам таскене», «Анқаў ғарры», «Шалғам» х.т.б) орқали шакллантириш имкони мавжуд. Ушбу методика орқали нутқ камчилигига эга бўлган болалар иборали нутқини халқ эртаклари асосида ривожлантириш тарбияланувчилари билан *нима учун?*, *кейин нима бўлади?* каби мантикий фикрлашга доир методлардан фойдаланилиш орқали тарбияланувчиларда мантикий ва ижодий фикрлаш компетенциясига эга бўлди. Натижада, нутқ камчилигига эга бўлган болалар иборали нутқини халқ эртаклари асосида ривожлантириш орқали болаларнинг сўз бойлиги ошади, когнитив кўникмалари шаклланади, бутун олам ҳақидаги тасаввурлари кенгайди. Бу эса, мактабгача ёшдаги нутқ камчилигига эга бўлган болаларнинг нутқни ривожлантиришнинг психологик-педагогик ва методик хусусиятларини аниқлаштириш, боғланишли нутқни ривожлантиришнинг амалий-технологик тизимини такомиллаштиришни тақозо этади.

Биз тадқиқот ишимизда нутқ камчилигига эга бўлган болалар иборали нутқини халқ эртаклари асосида ривожлантириш структураси ва компонентлари тадқиқ этилди. Қўйидаги жадвалда нутқ камчилигига эга бўлган болалар иборали нутқини халқ эртаклари асосида ривожлантириш структураси ва компонентлари кўрсатиб ўтилган. (1-схема)

Адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 8 майдаги “Ўзбекистон Республикаси мактабгача таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПҚ-4312-сон Қарори. // Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси. – Т.: 2019, 10 май. 07/19/4312/3106-сон.
2. Ауурова М.У., Logopediya. -Toshkent: O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyot. 2007.
3. Логопедия. Педагогика олий билим юрти «Дефектология» ихтисослиги талабалари учун ўқув қулланма.1993.
4. Нутқда камчилиги бор болаларнинг психологик-педогогик дигностикаси. –Т.: 2012.

РЕЗЮМЕ. Ушбу мақолада нутқ камчилигига эга бўлган болалар иборали нутқини халқ эртаклари асосида ривожлантириш, мактабгача ёшдаги нутқ камчилигига эга бўлган болаларнинг нутқни ривожлантиришнинг психологик-педагогик ва методик хусусиятларини аниқлаштириш, боғланишли нутқни ривожлантириш механизмлари ҳақида таъкидланган.

РЕЗЮМЕ. В данной статье речь идет о развитии фразеологической речи детей с дефектами речи по мотивам народных сказок, уточнении психолого-педагогических и методических особенностей речевого развития детей с дефектами речи дошкольного возраста, механизмов развития связующего момента подчеркнут.

SUMMARY. In this article we are talking about the development of phraseological speech of children with speech defects based on folk tales, clarifying the psychological, pedagogical and methodological features of the speech development of children with speech defects of preschool age, the mechanisms of development of the connecting moment emphasized.